

Występowanie i biologia orlika krzykliwego *Aquila pomarina* w Beskidzie Niskim

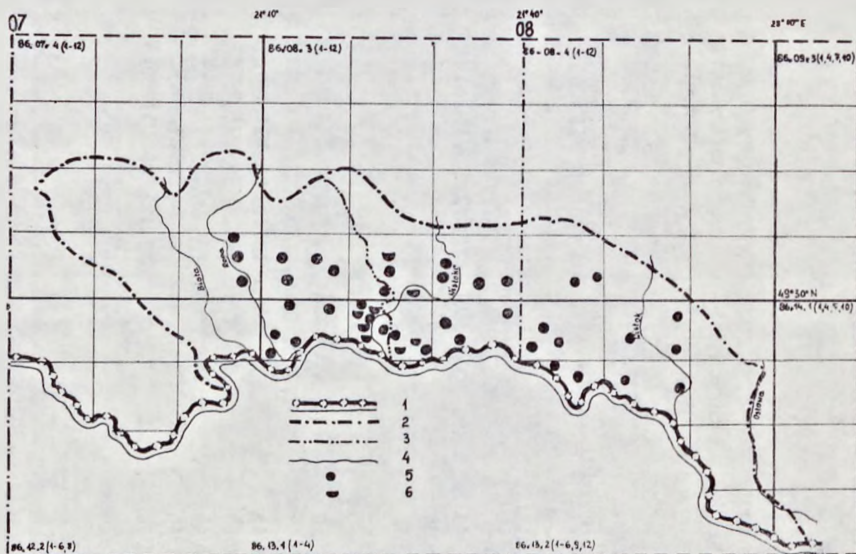
Rozmieszczenie orlika krzykliwego *Aquila pomarina* przypada głównie na Europę Środkową. Centrum jego występowania znajduje się w Polsce, Słowacji i zachodnich Republikach Radzieckich. Rzadziej i wyspowo występuje: na Węgrzech, w RFN, Rumunii, w państwach bałkańskich, Turcji, Iranie i na Kaukazie (Glutz, Bauer 1971). Tomiałojć (1990) szacował pogłowie orlika w Polsce na 500 par na początku lat osiemdziesiątych oraz wyraził przypuszczenie, że w Karpatach jest go znacznie więcej, niż to wówczas wiadano. Dokładniej o tym gatunku w skali całego kraju informuje Król (w druku). Autor ten między innymi pisze, że orlik krzykliwy jest nielicznie lęgowy w całej Polsce, głównie na Mazurach, Podlasiu, Polesiu Lubelskim, Pomorzu Zachodnim, Pojezierzu Słowińskim i w Beskidach (przede wszystkim w Bieszczadach i Beskidzie Niskim). I dalej, że w Polsce gnieździ się ok. 700 par, z tego ok. 300 na Pojezierzu Mazurskim, 100—150 na Nizinie Podlaskiej, po 20—40 par na Nizinie Mazowieckiej i Polesiu Lubelskim, ok. 30 na Roztoczu, ok. 40 w Kotlinie Sandomierskiej, ok. 75 w Karpatach i na Pogórzu, 5—10 na Wyżynie Małopolskiej, 50—60 na Pomorzu, ok. 10 na Ziemi Lubuskiej, 5—10 w Poznańskim, 3—5 par na Śląsku.

O wysokiej liczebności orlika w Beskidzie Niskim przekonałem się prowadząc badania awifauny w latach osiemdziesiątych (1984—1989).

Beskid Niski stanowi wschodnią część Beskidów Zachodnich i ma charakter przejściowy między florą a fauną Beskidów Zachodnich i Wschodnich z przewagą gatunków wschodniokarpackich (Okoń 1987). Jego powierzchnia wynosi 2084 km². Graniczy, począwszy od wschodu, z następującymi jednostkami fizjograficznymi: Bieszczadami Zachodnimi, Pogórzem Bukowskim, Pogórzem Jasielskim, Obniżeniem Górllickim, Pogórzem Rożnowskim, Kotliną Sądecką, Beskidem

Tab. 1. Znalezione gniazda orlika krzykliwego *Aquila pomarina* Br. w Beskidzie Niskim w latach osiemdziesiątych

Nr gniazda	Data znalezienia	Gatunek drzewa z gniazdem	Odległość od skraju lasu w m	Odległość od rzeki, potoku w m	Wysokość od ziemi w m	Umieszczenie gniazda na drzewie oraz kierunek świata	Wymiary gniazda w cm śred./wys.	Liczba jaj (daty kontroli)	Liczba piskląt (daty kontroli)
1.	3 VII 85	jodła	350	50	9	przy pniu E	nie sprawdzano	?	1 (3, 25 VII 85)
2.	14 IX 86	jodła	1000	70	10	przy pniu S	nie sprawdzano	?	?
3.	28 V 89	jodła	800	2	9	przy pniu S	100/40	1 (28, 31 V 89)	1 (7, 26 VII 89)
4.	5 VI 89	lipa	300	30	12	na bocznej gałęzi 1.5 m od pnia S	120/40	?	?
5.	7 VI 89	jodła	1000	100	15	przy pniu S	80/30	? (7, 8 VI 89) (7 VII 89)	--
6.	9 VII 89	jodła	400	10	6	przy pniu S	100/40	2	1 (9, 26 VII 89)
7.	9 VII 89	jodła	300	5	6	przy pniu E	120/60	?	1 (9 VII 89)
8.	11 VII 89	jodła	400	30	16	" pniu NE	115/45	?	1 (22 VII 89)
9.	22 VII 89	jodła	100	20	13	przy pniu W	120/40	?	1 (22 VII 89)
10.	22 VII 89	buk	200	50	7	na grubych konarach w rozgałęzionej koronie SW	75/45	?	1 (22, 29 VII 89)
11.	3 VIII 89	jodła	200	80	12	przy pniu E	150/100	?	1 (3 VIII 89)

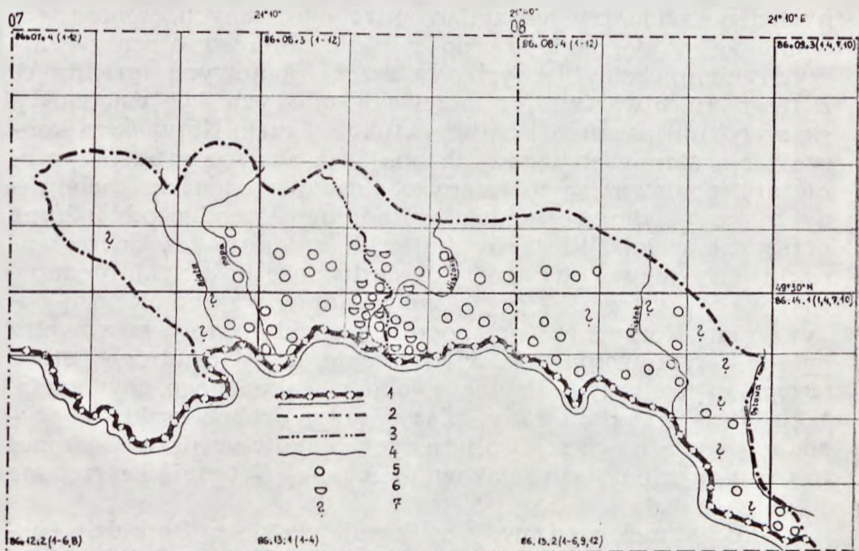

Ryc. 1. Rozmieszczenie stwierdzonych stanowisk lęgowych i znalezionych gniazd orlika krzykliwego *Aquila pomarina* w Beskidzie Niskim w 1989 r., opracowane na siatce kwadratów do *Polskiego Atlasu Ornitologicznego*. 1 — granica państwowa; 2 — granica Beskidu Niskiego; 3 — granica między woj. krośnieńskim a nowosądeckim; 4 — odcinki rzek; 5 — stanowiska; 6 — gniazda. — Distribution of the breeding localities of the lesser spotted eagle, *Aquila pomarina*, and of its nests, found in the year 1989 in the Beskid Niski (Lower Beskid) mountain range; they have been elaborated on a network of squares for the *Polish Ornithological Atlas*. 1 — state frontier, 2 — boundary of the Beskid Niski mountain range; 3 — boundary between the provinces of Nowy Sącz and Krosno; 4 — sections of rivers; 5 — localities; 6 — nests

Sądeckim, a na południu sięga do granicy czecho-słowackiej.

W niniejszym opracowaniu wykorzystano również wyniki obserwacji nadesłane do 1988 r. przez współpracowników Pracowni Biologii Ptaków IBS UJ w Krakowie. Zaczepnięto także informacje ze wspomnianego opracowania Króla (w druku). Dokładniejsze badania terenowe prowadzono w środkowej części Beskidu Niskiego — na pograniczu dwóch województw: krośnieńskiego i nowosądeckiego — przez cztery kolejne lata (1986—1989), nanosząc na mapę stanowiska lęgowe i znalezione gniazda.

Jako gatunek bardzo nielicznie lęgowy w Polsce (Tomiałojć 1990), w Beskidzie Niskim jest ptakiem miejscami

Ryc. 2. Wszystkie znane stanowiska lęgowe oraz znalezione gniazda orlika krzykliwego *Aquila pomarina* w Beskidzie Niskim w latach 1984—1989, opracowane na siatce kwadratów do *Polskiego Atlasu Ornitologicznego*. 1 — granica państwowa; 2 — granica Beskidu Niskiego; 3 — granica między woj. krośnieńskim a nowosądeckim; 4 — odcinki rzek; 5 — stanowiska; 6 — gniazda; 7 — przypuszczalne miejsca nie zarejestrowanego występowania. — All the known breeding localities and nests of the lesser spotted eagle, *Aquila pomarina*, in the Lesser Beskid mountain range found in the years 1984—1989; they have been elaborated on the network of squares for the *Polish Ornithological Atlas*. 1 — state frontier; 2 — boundary of the Lower Beskid mountain range; 3 — boundary between the provinces of Krosno and Nowy Sącz; 4 — sections of rivers; 5 — localities; 6 — nests; 7 — probable places of the unrecorded occurrence

średnio licznym (ponad 10 par na 100 km²) lub nielicznym. Natomiast w części Beskidu Niskiego wysuniętej najbardziej na północ (stanowiącej pasmo o powierzchni ok. 500 km²) gniazdowania nie stwierdzono (ryc. 1 i 2). Wyniki badań wykazały co najmniej 70 zajętych stanowisk lęgowych. Na podstawie przeprowadzonej ekstrapolacji oszacowano, że stan liczebny orlika krzykliwego w Beskidzie Niskim wynosi 110—130 par lęgowych. Jest to znacznie więcej, niż szacowano dla całych Karpat i Pogórza (K r ó ł, w druku).

Stwierdzono, że rozmieszczenie i liczebność stanowisk lęgowych najbardziej uzależnione są od uwarunkowań ekologicz-

nych i od zachodzących zmian antropogenicznych. Zaobserwowano, że najdogodniejsze do gniazdowania są obszary starszych kompleksów leśnych, zwłaszcza jodłowych, graniczące z terenami otwartymi, z przewagą mokrych łąk ciągnących się szerokimi pasmami wzdłuż potoków i rzek. Największa koncentracja stanowisk lęgowych znajduje się w strefie przygranicznej, ponieważ są to tereny o stosunkowo dobrze zachowanych starych drzewostanach, wyludnione i rzadko odwiedzane przez człowieka. W strefie tej orlik znajduje też dobre warunki pokarmowe, gdyż spotyka się tu duże ilości: żab, jaszczurek, węży i gryzoni, które stanowią główny składnik jego pożywienia. Korzystnie na populację orlika wpływa również sposób użytkowania łąk, tj. koszenie, a w ostatnich latach wypas owiec przywożonych z okolic Zakopanego. Zwierzęta, takie jak: większe owady, płazy, gady, drobne ssaki — gryzoni, padają najczęściej ofiarą tych ptaków w nisko skoszonej lub przygryzionej runi łąkowej, gdzie są łatwiej dostrzegane i zdobywane.

Jako gatunek wędrowny orlik pojawia się w Beskidzie Niskim w kwietniu, odlatuje we wrześniu. Najwcześniejszy pojaw zanotowano 9 kwietnia 1989 r., a najpóźniejszy odlot 25 września 1988 r. Ze względu na wymiary ciała i sposób życia jest on łatwo zauważalny w terenie. Po przylocie zaraz zajmuje swój rewir i odbywa loty godowe, często wydając głos przypominający między innymi odzew gila *Pyrrhula pyrrhula*. Tokowanie nie kończy się jednak z chwilą rozpoczęcia lęgu — jak to bywa w przypadku większości gatunków ptaków — lecz trwa przez cały sezon (choć z mniejszym nasileniem) aż do odlotu. Orlik zauważwszy drugiego osobnika leci w jego kierunku, wykonując charakterystyczne ewolucje powietrzne, wzbija się do góry, to znów opada niżej. Jest on ptakiem tolerancyjnym w stosunku do innych osobników swojego gatunku. Nie obserwowano walk na zachodzących na siebie arealach lęgowych dwóch lub większej liczby par. Tokują często wszystkie razem i nierzadko można oglądać, zwłaszcza w słoneczne dni, od 3 do 10 osobników, które po chwili rozlatują się, każdy lub każda para w swoim kierunku. Do polowań czasami też wykorzystują wspólnie terytoria. Większą część dnia orlik przebywa jednak w pobliżu miejsca gniazdowania i często kontroluje swój lęg, krążąc nad lasem. Miejsce na gniazdo wybiera przede wszystkim zaciszne, w dolinie potoku, niedaleko od skraju lasu, w sąsiedztwie większych polan, łąk lub pól uprawnych.

Przewodniki terenowe (Czarnecki i współaut. 1982,

Gotzman, Jabłoński 1972, Sokołowski 1972 i in.) podają, że ptak ten zakłada gniazda najczęściej na drzewach liściastych. Natomiast na jedenaście gniazd znalezionych w Beskidzie Niskim aż dziewięć znajdowało się na jodłach, a tylko dwa na buku i lipie. Wszystkie umieszczone były w dolnej części korony drzewa, większość z nich tuż przy pniu, na wysokości 6—16 m od ziemi. Niektóre gniazda były osadzone na stosunkowo cienkich gałęziach jodły, stąd w miarę przybywania materiału gniazdowego i nasiąkania wodą w okresie dłuższych opadów deszczu trzy z nich uległy przechyleniu, a jedno zsunęło się nawet na ziemię. Były one raczej słabo osłonięte, a ptaki miały ułatwiony wlot i wylot na otwartą przestrzeń. Drzewa, na których się znajdowały, rosły bądź bezpośrednio nad potokiem lub najdalej do 100 m od strumienia. Gniazda były zbudowane z suchych, niezbyt grubych gałęzi z szerszą podstawą. Z wierzchu były wyłożone świeżymi gałązkami, najczęściej tylko jodłowymi, ale w niektórych zdarzały się również gałązki drzew liściastych, jak olszy i buka. Samo miejsce na jaja to nieduże zagłębienie, ok. 6—8 cm głębokie (wysłane także świeżymi gałązkami) i takiej wielkości, aby ptak mógł je przykryć sobą. Lęg rozpoczynał się z końcem kwietnia i w pierwszych dniach maja. Pisklęta wykluwały się ok. 10—15 czerwca. W gnieździe przebywały ok. 55 dni. Na przykład 3 sierpnia 1989 r. znaleziono pisklę siedzące już sześć metrów ponad swym gniazdem. W okresie wysiadywania obserwowano, że samica dość często zlatuje z gniazda i jest karmiona przez samca. W tym czasie wydaje ona głos podobny do głosu pisklęcia. Orliki są stosunkowo mało płochliwe. Ptak opuszczał gniazdo dopiero podczas stukania w pień lub przy próbie wchodzenia obserwatora (obrączkarza ptaków) na drzewo. Mimo to, na dwa skontrolowane gniazda z jajami w czasie wysiadywania (w godzinach popołudniowych), jedno z nich zostało porzucone w końcowym stadium inkubacji. Młode pisklęta, nawet jeszcze nie opierzone, na widok obserwatora przy gnieździe przyjmują pozycję obronną, przewracając się na grzbiet. Gdy są już starsze, usiłują odstraszyć intruza uderzając o gniazdo skrzydłami i podskakując. Przy pisklętach w gniazdach spotykano martwe żaby, a w jednym przypadku kreta. Po wylocie młode orliki wydaje głośne okrzyki, a gdy są już w pełni lotne, na widok rodzica z pokarmem wylatują mu naprzeciw.

Zauważono, że orliki w czasie polowania chętnie korzystają z rusztowań na siano, z kęp lub pojedynczych drzew rosnących pośród łąk. Przesiadując na ich wierzchołkach, czatują

na ofiarę. Unikają natomiast jako miejsca czatów słupów elektrycznych. Potrafią też kroczyć po łące (przypominają wówczas swym zachowaniem kury domowe) i nawet nie przeskakują im pasące się bydło. Tolerują też zbliżające się pojazdy mechaniczne, dopuszczając je na dystans nieraz kilkunastu metrów. Natomiast na widok idącego człowieka zrywają się do lotu z odległości 80—200 metrów.

Orlik krzykliwy niezwykle pięknie prezentuje się w krajobrazie górskim, dodając mu uroku i ożywienia. Nie wyrządza też żadnych szkód w gospodarce człowieka, a wprost przeciwnie, tępiąc gryzonie polne przyczynia się pośrednio do wyżki plonów.

Wszystkie dotychczas znalezione gniazda orlika krzykliwego w Beskidzie Niskim otoczono szczególną opieką, wyznaczając wspólnie z Wojewódzkimi Konserwatorami Przyrody z Krosna i Nowego Sącza strefy ochronne zgodnie z obowiązującym Rozporządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 30 grudnia 1983 r. w sprawie wprowadzenia gatunkowej ochrony zwierząt (Dz. U. z 1984 r., nr 2, poz. 11). Strefę ochronną z okresu lęgowego (która generalnie obowiązuje od I II do 31 VII w promieniu 500 m od gniazda) przedłużono w przypadku orlika do 20 sierpnia, dostosowując ją do terminu wylotu z gniazd młodych. Jednak, aby zachować rzadkie gatunki zwierząt, same strefy ochronne nie wystarczają. Należy zastosować szersze formy ochrony, m.in. przyspieszyć utworzenie Magurskiego Parku Narodowego, a także ze względu na niezwykle malowniczość krajobrazu Beskidu Niskiego proponuję i w innych jego częściach tworzenie parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu.

Na terenie Polski leży główna część zasięgu lęgowego orlika, więc los tego gatunku w znacznym stopniu zależeć będzie od ustosunkowania się doń mieszkańców naszego kraju.

SUMMARY

Distribution and biology of the Lesser Spotted Eagle *Aquila pomarina*, in the Beskid Niski (Lower Beskid) mountain range

Basing on his own observations the author discusses the occurrence and breeding biology of the Lesser Spotted Eagle *Aquila pomarina* in the Beskid Niski (Lower Beskid) in Poland. Its population in that range has been estimated at 110—130 pairs, more than it was previously reported for the whole Polish Carpathian mountains.

WAŻNIEJSZE PIŚMIENNICTWO

Czarnecki Z., Dobrowolski K., Jabłoński B., Nowak E., Siwek W. 1982. *Ptaki Europy — przewodnik terenowy*. PWN, Warszawa.

Glutz N., Bauer K. 1971. *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*. Vol. 4, Frankfurt a. Main.

Gotzman J., Jabłoński B. 1972. *Gniazda naszych ptaków*. PZWS, Warszawa.

Król W. (w druku). *Orlik krzykliwy, Aquila pomarina*. W: *Polska Czerwona Księga Zwierząt* (red. Głowaciński Z.). PWRiL, Warszawa.

Okoń M. 1987. *Beskidy, część wschodnia*. Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa—Kraków.

Sokołowski J. 1988. *Ptaki Polski*. WSiP, Warszawa.

Sokołowski J. 1972. *Ptaki ziem polskich*. Tom 2, PWN, Warszawa.

Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski — rozmieszczenie i liczebność*. PWN, Warszawa.